

שואה ותקומה ביד מרדכי, נכבה ומחיקה בחרביא

הטנק המצרי המפורסם שבלמו המגינים נראה זעיר, ופסל מרדכי אנילביץ' מזכיר שכאן באמת עמדו מעטים מול רבים. רק לכפרי המנוצחים כמעט אין זכר

אורי משגב 02:12 05.01.2018

עננים אפורים מקדירים את השמים בדרך ליד מרדכי, מבטיחים סוף־סוף קצת גשם לארץ הנגב המיובשת. אין צורך בניווט, מדרימים על כביש 4 עד שמגיעים. הספרה הסתמית החליפה שם מקורי טעון בהרבה: כביש עזה־מג'דל (שנמחקה אחרי תבוסת הערבים והפכה לאשקלון). חברי יד מרדכי העתיקו לכאן ב-1943 את קיבוצם המקורי, וקראו לו על שם מרדכי אנילביץ', מפקד מרד גטו ורשה שהתחולל באותה שנה.

על הקרקע עלו לראשונה שבע שנים קודם לכן, ליד נתניה, תחת השם מצפה ים. המעבר דרומה הותיר אותם קרובים לים, אבל הפעם בחרו להתיישב על גבעה שלטת, ממש מעל הכביש הראשי, שהפך לציר אסטרטגי עם פלישת הצבא המצרי ב-1948. זה הביא עליהם את גבורתם ואת אסונם. אחר כך, כשהתהפכה הקערה, עבר האסון אל הכפרים השכנים דיר סניד וחרביא, שהיו ואינם.

אני נכנס בהתגנבות יחידים בשערי הקיבוץ, בוקר יום ראשון. תמרור הכוונה מצביע אל מפעל הדבש הידוע. סוס פוני חום, קשור בחבל, מלחך עשב ליד גינת משחקים. מדי פעם מנסרים את הדממה צלילי מסור או מקדחה. רחבת הנצחה קטנה מעלה על נס את מבצע פינוי הילדים מיד אחרי הכרזת המדינה ותחילת הפלישה.

היה זה הפינוי הראשון מבין שניים, ההירואי, והוא היה ונותר בקונסנזוס, מחוץ לוויכוח שניטש על הפינוי הבא אחריו. דגל ישראל על מקל מטאטא קצר, אדניות עם פרחי אמנון ותמר, שלטי הסבר וגולת הכותרת: שני משוריינים קטנים מדגם "פרפר". יחד עם משוריין שלישי ואוטובוס ממוגן, חולצו מכאן בשלום 101 ילדים ומלוותיהם. שמותיהם מתועדים, מחולקים לגנים ולכיתות המקוריים. למחרת כבר התחיל הקרב.

על סלע גדול קבועה תמונת פניו של בחור צעיר, סרן גרשון דובינבויס ("דבמבם"), שפיקד כאן על הגזרה והוביל את מבצע הפינוי. הג'ינג'י האמיץ והכריזמטי, שכונה בפי ערביי הסביבה "השד האדום", נהרג בהמשך המלחמה כשהוביל פשיטת חבלה על גשר באזור רוחמה, בן 21 היה במותו. דמותו מונצחת כאן "לזיכרון ולתודה מילדי יד מרדכי".

מאחורי, במרחק עשרה מטרים, מיגונית. גודלה בערך כגודל המשוריינים. תזכורת עכשווית לסכסוך שלא נעלם לשומקום. שלט "אזרח יקר — מחסה ממוגן זה הוקם על ידי פיקוד העורף ומשרד הביטחון למיגון ולרווחת התושבים ועוברי אורח".

אתר שחזור הקרב המושקע בפאתי המשק סגור על מנעול ובריח, למרות שעות הפתיחה שאמורות לאפשר ביקור. הוראות הכניסה כוללות איסור לינה והדלקת אש. על השלט מספר טלפון לביורורים. אני מתקשר. בחור נחמד עונה וממהר להגיע לפתוח לי את השער. "מה מעשיך?" הוא מתעניין בתמיהה קלה. "אני מחפש את תש"ח", אני משיב.

מחיר הכניסה 18 שקלים. למצרים זה עלה הרבה יותר. בין 300 ל-400 מהם נהרגו כאן, במהלך לחימה סוערת של שישה ימים. בשלב הזה ובגזרה הזאת היה תוקף למיתוס ה"מעטים מול רבים". הכוח התוקף מנה 2,400 חיילים, שהסתייעו בארטילריה ואף בהפצצות אוויריות. המגינים מנו מאה חברי קיבוץ ופלמ"חניקים. 23 מהם נהרגו, 35 נפצעו.

לימים יספרו שהרגישו כי הם נלחמים על הבית, על עתיד הילדים שיחזרו למקום, ואפילו על רוחו וזכרו של אנילביץ'. לבסוף, בהיעדר תגבורת, הודיעו שאין עוד ביכולתם להגן על המשק ובלילה נסוגו בעזרת משוריינים שנשלחו לפנות את הפצועים. למחרת חגגו המצרים את ניצחונם המפוקפק על ההריסות.

בחלוף חצי שנה נכבש המקום מחדש והחברים חזרו להקים עליו את ביתם. הפינוי הזה עורר ביקורת; ההיסטוריון בני מוריס מציין שבן-גוריון היה שותף לה.

ניתוח מאוחר ומאוזן יותר של האירועים ממקם את קרב יד מרדכי כהישג צבאי. הוא משתלב בשורה של קרבות הגנה עיקשים על יישובים בגזרה — נירים, נגבה, בארות יצחק, ניצנים, כפר דרום ועוד. קרבות אלו הסבו לכוח הפלישה המצרי אבדות כבדות, דיכאו את רוח החיילים, שבניגוד למגינים נלחמו הרחק מביתם וריפו את ידי המפקדים בשטח. אחד מהם, הקצין גמאל עבד אל-נאצר, התייחס בזיכרונותיו לסיאוב ולניתוק שאיפיינו את ההתנהלות המצרית; המסקנות והזעם תדלקו כמה שנים מאוחר יותר את ההפיכה הצבאית שיזם עם חבריו נגד השלטון המלוכני.

המצרך היקר ביותר שהשיגו לוחמי יד מרדכי וחבריהם להגנת היישובים היה זמן: צה"ל שזה עתה קם על בסיס ההגנה, שיווע למשלוחי נשק מאירופה, והמצרים, כמו שאר צבאות הפלישה, סבלו מבעיות אספקה ותחמושת קשות עם כל יום לחימה שעבר. נאצר סיפר איך כבר כשעבר דרך עזה נצטווה לדאוג בעצמו לכוחותיו. בכסף שהוקצב לו קנה לחייליו בשפתיים חשוקות גבינה וזיתים.

מנעול בצריח

האתר המקורי הוקם כבר לפני 50 שנה. שלט עץ זוקף את התכנון והביצוע האמנותי על שמו של "הצייר ראובן מיסקי מחיל ההנדסה של צה"ל". עם השנים שופץ ושודרג. בשער הכניסה מניתי לא פחות משבעה גופים ממלכתיים שחולקים בקרדיט על תפעולו.

אני מהלך בתעלות הקשר, מתעכב ליד עמדות ממוגנות, קורא את שמות החללים בלוחיות האבן. במדרון הדרומי הציב מיסקי עשרות רבות של חיילי ברזל וכלים משוריינים. החיזיון משונה ומרשים מעברו השני של התל שלדת הטנק המצרי המפורסם, שהלוחמים בלמו מטווח אפס. הטנק זעיר

כמעט, הקנה דקיק. כפי שכבר נוכחתי לדעת במסעותי הקודמים לארץ תש"ח, זירות הקרב וכלי המלחמה תמיד מיניאטוריים למראה. "הטיפוס והעלייה באחריות המטפס בלבד!" מתריע שלט. אני מחליט לקחת אחריות. פתח הכניסה בצריח סגור במנעול.

כדי להיכנס ל"מוזיאון השואה והתקומה" שהקימו החברים בפינה אחרת של הקיבוץ, יש צורך בתיאום מוקדם, אבל האנדרטה המפורסמת שבלב הקיבוץ פתוחה למבקרים (על אחריותם כמובן, כפי שמבהיר השלט). ממילא אינני מכיר ברחבי ישראל כולה דימוי ויזואלי עוצמתי יותר למונח שואה ותקומה. מדרגות אדומות מובילות לגבעה קטנה, שעליה הציב נתן רפפורט ב-1951, פסל ברונזה ענקי של מרדכי אנילביץ', ניצב על גל אבנים ובידו רימון, משקיף אל הנצח. רפפורט, ניצול שואה שכל משפחתו נספתה בה, הציג תחילה לחברי הקיבוץ מספר דגמי גבס לבחירה וביקש מהם להכריע בהצבעה דמוקרטית. למרגלותיו הפסל נקבע לוח אבן עם המלים האחרונות המיוחסות לאנילביץ': "שאיפת חיי האחרונה נתמלאה. ההגנה העצמית היהודית היתה לעובדה". מאחוריו, נטוי על צדו, מגדל המים ההיסטורי, מחורר מפגיעות הפגזים שהומטרו עליו במהלך הלחימה.

ברחבת הטקסים הקטנה שלושה דגלי לאום וחמישה ספסלי עץ. מכונת המידע המוקלטת אילמת; מישהו כנראה שכח להחליף סוללה. המגדל הספיק להתקיים שנים ספורות, והיווה סמל לשני הצדדים. ב-1946 ביקר והצטלם למרגלותיו הנשיא לעתיד, חיים ויצמן. אחרי נפילת המשק לידי המצרים, למדתי להפתעתי, הגיע לכאן הוד מעלתו המלך פארוק לפוטו־אופ. הוא תועד לתמונת ניצחון ליד המגדל ההרוס ו"קיבל הסברים" מקציניו. מסתבר שיש דברים שלעולם לא משתנים, משני צדי המתרס.

פארוק דווקא הקדים לזהות את כיוון הרוח. עוד במהלך המלחמה ניהל בפריז שליח מטעמו מגעים להפסקת אש נפרדת, עם אליהו ששון, מבכירי משרד החוץ הישראלי, והיה הראשון לחתום על הסכם שביתת נשק עם המנצחים. מההבטחות המתברבות לג'יהאד שהציפו את הרחוב המצרי לפני הפלישה לא נותר זכר, גם לא משידורי התעמולה שבישרו על ניצחונות מדומים. פארוק הודח במהפכת הקצינים החופשיים ב-1952.

את מחיר התבוסה המיידית שילמו ערביי הנגב: שורה של כפרים חקלאיים, חלקם מבוססים ומשגשגים, נמחקו מהמפה. סמוך ליד מרדכי היו שניים כאלה. הגדול מביניהם, חרביא, מנה ערב המלחמה כ-2,500 תושבים, שברחו לעזה עם כיבושו בשלהי מבצע יואב. אדמותיהם, 22 אלף דונם, חולקו בין שלושה קיבוצים של השומר הצעיר: יד מרדכי, זיקים שעלה על הקרקע ב-1949 וכרמיה שנוסד בקרבתו ב-1950.

לעמוד מול עזה

כרמיה היה כפר עתיק מאוד, שהתקיים עוד בתקופה הכנענית והיה מוכר גם לצלבנים, שבנו בו מצודה. ב-1244 התקיים כאן קרב מכריע בינם לבין המוסלמים, שנחשב שני בחשיבותו רק לקרב קרני חיטין המפורסם. כיום נותרו מהכפר שלושה מבנים. בכביש הגישה לזיקים איתרתי בין השיחים הקוצניים אחד מהם, בית קשתות מרשים ונטוש, נקרא על שם מוסא עלמי, ממנהיגי התנועה הלאומית הפלסטינית.

משפחתו העשירה החזיקה נכסים בירושלים וביריחו והמבנה שימש אותה כבית קיץ, מרחק נגיעה מהים. את המידע סיפק לי משה סלוצקי, מוותיקי כרמיה, איש חייכן ונמרץ בן 81, בור סוד של היסטוריה וידיעת הארץ. נפלתי עליו ללא תיאום מוקדם אחרי עקירת שן, אבל זה לא עצר אותו מלשקוע בשיחה מסחררת על העבר הטעון של המקום. נפגשנו מחוץ למבנה שני ששרד בשלמותו: בית לבנים מלבני עתיק ("עם יסודות ביזנטיים", מעיר סלוצקי), שהבריטים בנו בו בית ספר לילדי חרביא. כיום שוכנת בו מזכירות הקיבוץ ולצדה חדר הנצחה. מבנה שלישי ואחרון משמש כמחסן.

סלוצקי מספר על הפדאיונים שהיו שבים וחוזרים בשנות ה-50 לשדותיהם האבודים, מחפשים יבולים וגונבים צינורות השקיה. "כשדיין פתח את הרצועה ב-67 אחרי המלחמה", הוא נזכר, "התחילו להסתובב כאן עוד ועוד אנשים שבאו לחפש את הבתים שלהם".

תגיד, אני שואל אותו, איך חיייתם עם זה לאורך השנים? אתם הרי נחשבים שמאלנים, אנשי השומר הצעיר. "אני לא זוכר שבזמן אמת המחשבות האלה היו קיימות", הוא אומר. "שלחו אותנו לכאן לעמוד מול עזה, לעצור את המסתננים. אני זוכר את עצמי שנים שומר בשדות עם רובה. היום מאוד חשוב לי לספר לאנשים איפה הם נמצאים, איזה עבר אדיר היה כאן לפנייהם".

כחובב של העבר, הקים כאן בצריף עץ צהוב חנות יד שנייה ומעין מוזיאון היסטורי זעיר. לצד ענתיקות כמו רדיו ישן, מכונות כתיבה וגרמושקה (אקורדיון קטן). הוא מציג בפני בעיניים בורקות ראש קרבי של טיל משוכלל וצינור ברזל קרוע וחלוד. "כיפת ברזל וקסאם", הוא מצהיר בממזרות. "טיל של 250 אלף שקל מיירט צינור של כמה אלפי שקלים".

לפני צאתי אני מבקש ומקבל הוראות הגעה לחורבות דיר סניד, וסלוצקי מפציר בי לחזור. "אני אלמד אותך כלל זיהוי כשאתה מסתובב בנגב", הוא מצחקק, "בכל מקום שאתה רואה חורשה של הקרן הקיימת, דע לך שהיה כפר ערבי". אני מספר לו שפיתחתי כלל אצבע דומה בשיטוטי — היכן שיש שיחי סברס, היה כפר. הוא שוב מחייך.

כמה ימים אחרי פגישתנו אני מקבל ממנו בדואר האלקטרוני ידיעה קטנה שהתפרסמה באוקטובר 1963 בביטאון הגאה של התנועה, "על המשמר", ומשה חשב שתעניין אותי: "כן נמסר כי הכפר הערבי הנטוש כרמיה, שלייד קיבוץ כרמיה שבצפון רצועת עזה, שהריסותיו מהוות מטרד לקיבוץ מאז מלחמת השחרור, ייהרס בקרוב כליל ועל האדמה שתפונה יינטע יער אקליפטוסים גדול. הריסות כרמיה הערבית שימשו במשך שנים מחבוא לנחשים ועכברים ששרצו בתוכם וסיכנו חייהם ובריאותם של חברי הקיבוץ".

בחורשת האקליפטוסים אני מבחין בנקל כשאני נוסע לחפש את דיר סניד בדרכי עפר ממזרח לכביש 4. בשדות של יד מרדכי וארז, ליד נחל שקמה, אני מאתר כמה מעקות אבן עזובים, ולבסוף פנינה היסטורית: תחנת הרכבת הנטושה, שהבריטים הקימו ב-1920 באמצעות עובדי כפייה מצריים שכנו "גי'פוס". באדיבותם הציבו הבריטים לצד המסילה גם מצבת זיכרון מרשימה לזכר 192 פועלים שמתו במהלך העבודות ונקברו בקבר אחים. את התשתית התחבורתית ירשו הבריטים מהעותמנים, וביעילותם, שיכללו ופיתחו אותה: בימי השיא פעלה המסילה מקנטרה שלייד סואץ ועד חיפה. בעקבות

מלחמת 48' נותק הקו לעזה, אבל עם כיבושה ב-67' חודשה תנועת הרכבות בין עזה לתל אביב וגם לסיני.

אחרי מלחמת יום כיפור הושבת הקו סופית וננטשה התחנה. כיום נותרו ממנה רק כמה מבנים עזובים ובקרבתם גשר יפה שנטוי מעל הנחל. אני מטפס עליו בזהירות, מתייחד עם הנוף וההרהורים. הרבה היסטוריה שקטה, שתוקה ומושתקת יש כאן, גם הרבה סברסים.